

ЖУЛИНСЬКИЙ
Микола Григорович —
академік НАН України,
директор Інституту літератури
ім. Т.Г. Шевченка НАН України

РУКОПИСНІ ФОНДИ ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т.Г. ШЕВЧЕНКА НАН УКРАЇНИ — ОСНОВА АКАДЕМІЧНИХ, НАУКОВО-КРИТИЧНИХ ТА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИХ ВИДАНЬ

**Стенограма доповіді на засіданні
Президії НАН України 5 квітня 2023 року**

У доповіді наголошено на необхідності вирішення нагальних проблем, пов'язаних зі збереженням та використанням унікального рукописного фонду Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, який є архівом національного значення. Запропоновано актуалізувати концепцію створення науково-дослідного і культурно-інформаційного центру «Шевченківський дім», у складі якого передбачити розміщення та функціонування центру збереження рукописних фондів класиків української літератури й видань літературної спадщини з відповідними архівосховищами.

Вельмишановний Анатолію Глібовичу!
Вельмишановні колеги!

Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України — одна з найстаріших академічних установ нашої держави. Її було засновано у 1926 р. у Харкові (з філією в Києві) в системі Народного комісаріату освіти УСРР як Інститут Тараса Шевченка, який, власне, і постав з потреби зібрати та опрацювати розпорошений, несистематизований масив рукописної спадщини української літератури від давнини до сучасності, зокрема рукописну й малярську спадщину Т.Г. Шевченка.

Очолив новостворену установу її ідейний натхненник і організатор, відомий історик, філософ, громадський діяч, ректор Імператорського Харківського університету, один із фундаторів Української академії наук академік Дмитро Іванович Багалій. Колектив Інституту спочатку був зовсім невеличкий — по суті, сам директор Д.І. Багалій, його заступник, відомий письменник Сергій Володимирович Пилипенко і вчений секретар, літературознавець Ієремія Якович Айзеншток. Згодом штат

розширився, було набрано ще кілька наукових співробітників. Два відділи Інституту розміщувалися у Харкові, ще два — у Києві.

У 1933 р. установу було передано у відання Всеукраїнської академії наук і реорганізовано в Науково-дослідний інститут Тараса Шевченка. Через три роки харківський склад Інституту об'єднали з київською філією, приєднали до них Літературну комісію Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів і таким чином у 1936 р. в системі Академії наук УСРР було створено Інститут української літератури ім. Т. Шевченка.

Ще на початку діяльності Інституту основним напрямом його наукової роботи був цілеспрямований і масштабний процес комплектування рукописної та малярської спадщини Тараса Шевченка, а згодом і спадщини інших українських письменників, збирання архівних документів літературної тематики. В результаті було створено унікальний фонд, у якому містилося найдорогоцінніше зі спадщини Тараса Шевченка — картини, рукописи, прижиттєві видання. Вже потім малярську спадщину було виділено з цього фонду і переміщено у новостворену Галерею картин Шевченка, а рукописна спадщина й дотепер зберігається у відділі рукописних фондів і текстології нинішнього Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України.

Саме з середини 20-х років минулого століття, від часу заснування Інституту Тараса Шевченка в Харкові, починається посилена робота з підготовки видань творів української літературної класики. Звідусіль збиралися рукописи творів, меморіальні речі письменників, епістолярій, прижиттєві видання. Було сформовано відділ рукописів, своєрідною перлиною якого, зрозуміло, стали рукописи Тараса Григоровича Шевченка. Як по крихтах збиралися ці фонди, то окрема захоплююча історія, але на цьому аспекті я сьогодні зупинятися не буду.

Роботу з підготовки видання творів Тараса Шевченка активно проводив академік Сергій Олександрович Єфремов, репресований 1930 р. в результаті сфабрикованого радянською владою процесу Спілки визволення

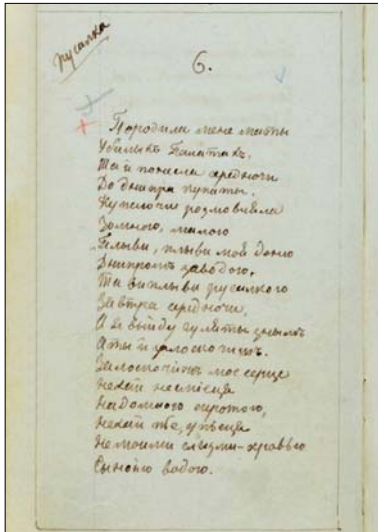
Будинок Дмитра Багалія в Харкові, на вулиці, яку сьогодні названо його ім'ям. Цей будинок є місцем народження ідеї створення Інституту Тараса Шевченка та розташування установи в перші роки її існування

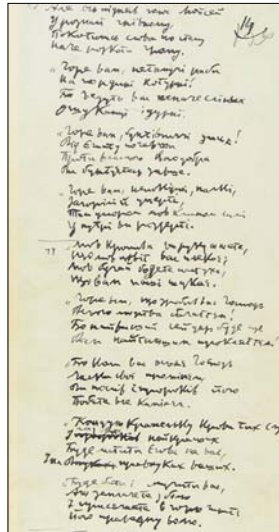
Дирекція Інституту Тараса Шевченка (зліва направо): Ієремія Айзеншток, Дмитро Багалій, Сергій Пилипенко. 1930 р.

України. Коли його прийшли арештовувати, на робочому столі в кабінеті лежали рукописи Кобзаря, з якими він якраз працював.

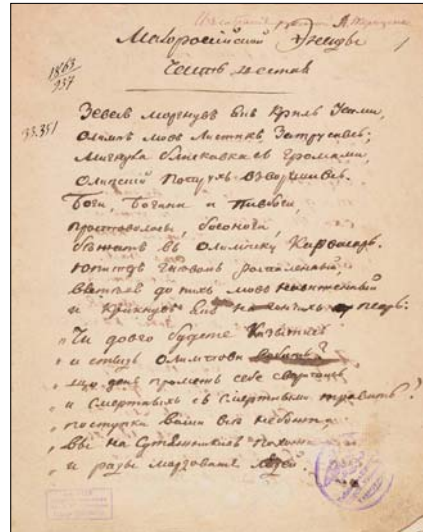
Згодом на основі цих фондів Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України видав 6-томне, потім 10-томне академічне зібрання творів Тараса Шевченка і останнє, найповніше, зібрання його творів у 12 томах, що вийшло друком до 200-літнього ювілею Кобзаря. До речі, це було єдине в Україні дійсно повне

Рукопис «Захальвної книги» Тараса Шевченка

Рукопис «Мойсея» Івана Франка

Рукопис «Енеїди» Івана Котляревського

академічне зібрання творів будь-якого українського письменника. Всі інші, ніби повні видання, видрукувані за радянських часів, мали дуже багато цензурних обмежень. Наприклад, до 50-томного зібрання творів Івана Франка ми вже видали 7 додаткових томів, у яких зібрано вилучені свого часу фрагменти. Тому фонд рукописної спадщини і має таку величезну цінність, адже дає змогу відтворити справжню авторську редакцію текстів.

До літературних текстів, до живого слова, власноруч написаного і збереженого, вже, здавалося б, добре вчитаного і знаного, часто звертаються погляди українських учених. Їх вабить давня українська писемність, літературна спадщина Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка. Я міг би назвати ще майже сотню імен письменників, рукописи яких у різні періоди тими чи іншими шляхами потрапляли до фонду класиків української літератури відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. Наприклад, у 1939 р. після ліквідації Наукового товариства імені Шевченка у Львові до фонду Інституту було передано архів Івана Франка з його уні-

кальною особистою бібліотекою, де він прямо на полях книжок робив свої нотатки чи навіть перекладав деякі фрагменти.

Отже, відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України на сьогодні є одним із найбільших і найбагатших літературних архівів України. Це унікальне зібрання документів і матеріалів українських письменників-класиків досить широкого часового діапазону. Основними науковими напрямками його роботи наразі є такі:

- збирання архівів українських письменників, їх науковий опис та організація наукового використання;
- науково-дослідна робота в галузі текстології та літературного джерелознавства;
- дослідження історії створення та публікації літературних творів, редакцій та варіантів, встановлення основного тексту, питання атрибуції, датування, композиції;
- підготовка науково-критичних та академічних видань української літературної спадщини: упорядкування, науковий коментар;
- участь у здійсненні фундаментальних і прикладних досліджень з найважливіших напрямів літературознавства, які проводить Інститут;

Оригінальні світлини Лесі Українки, Івана Франка, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Олега Ольжича

- участь у підготовці рекомендацій щодо використання результатів наукових досліджень у культурно-освітній та видавничій практиці;

- популяризація національної літератури та досягнень українського літературознавства в Україні та за її межами.

У рукописних фондах Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України зібрано 280 персональних фондів та фондів установ і організацій літературно-мистецького профілю, понад 133 тис. одиниць зберігання особливо цінних пам'яток писемності (зокрема й рукописів XIV ст.). Тут зосереджено особові архівні фонди Івана Величковського, Григорія Сковороди, Івана Котляревського, зібрано, як я вже говорив, рукописну частину спадщини Тара-

са Шевченка, майже всю рукописну спадщину Івана Франка. В архівах установи є фонди Панаса Мирного, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Степана Руданського, Павла Тичини, Максима Рильського, Володимира Сосюри, Юрія Яновського, Олеса Гончара, Василя Стуса, Василя Симоненка, Івана Дзюби, Дмитра Павличка та багатьох інших видатних діячів української літератури, науки та культури. На матеріалах фондів, які від 2001 р. мають статус наукового об'єкта, що становить національне надбання, значною мірою ґрунтується не лише дослідницька діяльність нашої установи, а й літературознавчі, історичні та культурологічні студії численних науковців з усієї України та з-за кордону.

Малюнок Тараса Шевченка «Богданова церква в Сувотіві»

Керівництво НАН України знайомиться з раритетами рукописних фондів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України

У відділі рукописів зберігаються також безцінні твори образотворчого мистецтва: чотири подорожні альбоми з малюнками Тараса Шевченка і його оригінальні офорти, майже вся малярська спадщина Володимира Винниченка,

мистецькі твори Івана Багряного, Оксани Лятуринської, Олега Ольжича та інших художників XIX—XX ст., а також оригінальні світлини відомих історичних постатей в українській літературі.

У рамках фондової роботи відділу зараз триває опрацювання нових надходжень архівних матеріалів, формування каталогів, ведення фондової документації, обслуговування читачів. Особливо важливою частиною діяльності відділу є продовження копіювання фондових матеріалів на електронні носії. Ми вже маємо повні електронні версії рукописів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Івана Котляревського та ін. Проте попереду ще багато роботи в цьому напрямі.

Унікальний фонд відділу став джерельною базою для підготовки видань національного значення, які в різні роки було удостоєно найвищих державних нагород. Це, зокрема, «Шевченківський словник» у 2 томах, зібрання творів Івана Франка у 50 томах, праця «Історія української літератури XX ст.» у 2 томах (всі здобули Шевченківську премію), «Шевченківська енциклопедія» у 6 томах (відзначена Державною премією України в галузі науки і техніки) та ін.

На базі рукописних фондів Інституту крім Повного академічного зібрання творів Тараса Шевченка у 12 томах, про яке я вже згадував, було підготовлено також зібрання творів Максима Рильського у 20 томах, зібрання творів Лесі Українки в 12 томах, зібрання творів Павла Тичини у 12 томах, зібрання творів академіка АН СРСР Олександра Білецького у 5 томах, зібрання творів Агатангела Кримського у 5 томах, зібрання творів Панаса Мирного у 7 томах, зібрання творів Івана Нечуя-Левицького у 10 томах, зібрання творів Михайла Коцюбинського у 7 томах, зібрання творів Павла Грабовського у 5 томах, зібрання творів Степана Руданського у 3 томах, зібрання творів Василя Стуса у 6 томах (9 книгах) і численні зібрання творів багатьох інших класиків української літератури. Нині триває проєкт зі створення академічної «Історії української літератури» у 12 томах, готується «Українська

літературна енциклопедія» у 5 томах, «Франківська енциклопедія» в 7 томах.

Сьогодні, у критичний період національної історії, під час жорстокої війни, розв'язаної Росією проти України, особливо гостро постає питання належного зберігання та примноження унікальних архівів національного значення.

Нещодавно представники керівництва Академії на чолі з президентом Національної академії наук України академіком НАН України А.Г. Загороднім відвідали архівосховище Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, ознайомилися з його колекціями й оцінили стан та умови зберігання рукописних фондів. Ми дуже вдячні Президії НАН України за увагу до наших проблем.

У нинішній фазі російсько-української війни, коли в цьому протистоянні вже очевидною стала наявність духовного виміру, адже

агресор безжально знищує нашу спадщину, ми просто зобов'язані активізувати роботи з реалізації давно вже планованого проекту з будівництва «Шевченківського дому», в якому за останнім словом архівно-музейної справи буде зведено сучасні супернадійні архівосховища для безпечного і довготривалого збереження рукописних фондів, лабораторії для реставрації унікальних документів і образотворчих матеріалів з використанням новітніх технологій, створено належні умови для проведення науково-дослідних робіт з вивчення спадщини класиків української літератури, передбачено зали для музейних експозицій з метою популяризації літературних скарбів України.

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик

Mykola H. Zhulinskiy

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1566-4259>

MANUSCRIPT COLLECTIONS OF THE SHEVCHENKO INSTITUTE OF LITERATURE OF THE NAS OF UKRAINE – THE BASIS OF ACADEMIC, SCIENTIFIC-CRITICAL AND ENCYCLOPEDIA PUBLICATIONS

Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, April 5, 2023

The report emphasizes the need to solve urgent problems related to the preservation and use of the unique manuscript collection of the Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine, which is an archive of national importance. It is proposed to update the concept of creating a scientific research and cultural-informational center Shevchenko House and to provide for the placement and operation within it of a center for the preservation of manuscript collections of the classics of Ukrainian literature and editions of literary heritage with appropriate archival repositories.

Cite this article: Zhulinskiy M.H. Manuscript collections of the Shevchenko Institute of Literature of the NAS of Ukraine – the basis of academic, scientific-critical and encyclopedic publications. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2023. (6): 56–61. <https://doi.org/10.15407/visn2023.06.056>